

*завідувач кафедри теорії, історії держави і права та
філософії Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука, к.філос.н.*

ЕКОЛОГІЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Стаття присвячена філософсько-методологічній концепції обґрунтуванню нової наукової дисципліни - екологічної деонтології. Автор інтерпретує екологічну деонтологію, як один із засобів вирішення глобальних проблем гуманності. У статті окреслені загальні принципи екологічної деонтології, цілі та завдання цієї нової дисципліни.

Ключові слова: екологічна деонтологія, екологічне знання, екологічна освіта, глобальні проблеми, трансформація свідомості.

Аннотация. Статья посвящена философско-методологические концепции обоснованию новой научной дисциплины - экологической деонтологии. Автор интерпретирует экологическую деонтологию, как одно из средств решения глобальных проблем гуманности. В статье очерченные общие принципы экологической деонтологии, цели и задания этой новой дисциплины.

Ключевые слова: экологическая деонтология, экологическое знание, экологическое образование, глобальные проблемы, трансформация сознания.

Annotation. Article is devoted a ground philosophical-methodological conceptions of new scientific discipline - ecological deontology. An author interprets ecological deontology as one of facilities of decision of global problems of humanity. In the article outlined general principles of ecological deontology, and also aims and tasks of this new discipline.

Key words: ecological deontology, ecological knowledge, ecological education, global problems, transformation of consciousness.

На початку XXI сторіччя особливої виразними та відчутними стали принципові суперечності сучасної техногенної цивілізації, нерівномірність економічного, технічного, політичного, культурного розвитку людства. Таким чином, із сумом, можемо констатувати, що нині фундаментальне філософське відношення «Людина - Природа» фактично виражає болюче протистояння людини і природи. Загрози, що постають з цього проблемного факту спонукають науковців та філософів до пошуку гармонізації цих відносин. При цьому, один з найцікавіших векторів пошуків задається питанням, яким чином можлива корекція духовного змісту та ціннісних установок сучасної людини. Означені питання *актуалізують* завдання створення ефективного наукового засобу здійснення світоглядних трансформацій сучасної людини на ґрунті екологічного знання, аби гармонія у відношенні «Людина-Природа» була відновлена. Переконані, що таким засобом могла б стати нова галузь знання, яку ми визначили як *екологічна деонтологія* [7; 8].

Отже, *метою* даної роботи є окреслити філософсько-методологічний зміст екологічної деонтології, а також її цілі та завдання як засобу формування екологічної свідомості особистості.

Маємо наголосити, що концепція екологічної деонтології озвучується вперше і має авторський характер. Разом з тим *теоретичну основу* нашої роботи щодо розкриття вихідних положень деонтології як дисципліни етичного порядку становлять погляди І.Бентама [1] та І.Канта [3]. Водночас, надзвичайної ваги щодо усвідомлення принципових моментів сучасної екологічної проблематики мають

для нас праці таких авторів як Х.Сколімовські, А.Швейцер, М.Моїсєєв, Г.Сімкін, М.Кисельов, В.Крисаченко, С.Грабовський, К.Зарубицький, Т.Гардашук та інших [13; 11; 9; 5; 2]. Теоретичні положення та ідеї висунуті вище вказаними науковцями та власні міркування на тему екологічних проблем дозволили нам *сформулювати* авторську концепцію «екологічної деонтології».

Передусім маємо позначити наше переконання в тому, що гармонізація відношення «Людина - Природа» на практиці передбачає розробку та запровадження нових стандартів таких відносин. При цьому саме поняття «стандарту поведінки» (на відміну від поняття «модель поведінки») сприймається і розуміється нами як дещо обов'язкове, безумовне, необхідне та належне. Між тим дисципліну, яка досліджує сферу належного прийнято позначати терміном «*деонтологія*» (від грец. «*деон*» - належний). Переконані, що реальне вирішення екологічних проблем актуалізує саме деонтологічний підхід до проблематики відношення «Людина - Природа», адже деонтологія не лише чітко визначає систему вимог до поведінки людини у певній сфері життєдіяльності, але й виявляє специфіку їх реалізації. Фактично деонтологія науково обґрунтовує необхідність свідомого підпорядкування особистих інтересів потребам суспільства у гармонійному поєднанні особистого і суспільного, визначає форми професійної моралі, виконання громадянського обов'язку в конкретній галузі суспільного життя і професійної діяльності. Екологічна деонтологія вочевидь має успадкувати цей родовий предмет наукового пошуку. І водночас певною мірою його конкретизувати.

У контексті філософсько-методичного обґрунтування екологічної деонтології варто згадати концепцію регулятивного світу, яку свого часу запропонував А.Ракітов. На його переконання, сучасна людина живе не у природному, а, фактично, в штучному світі, тобто світі створених нею речей, процесів, подій, знань та *правил* (виділено *автор*). На думку науковця, усі ці складові нашого штучного довкілля можна розглядати як особливі взаємопов'язані, взаємозумовлені та взаємовпливаючі світи. При цьому світ безлічі правил, що визначають побутову, виробничу, соціальну, політичну, ритуальну, тендерну, моральну (і так далі) поведінку людини А.Ракітов називає регулятивним [10, 86]. Очевидно, що в ситуації, коли людство зіштовхнулося із системною планетарною кризою - в сферах економічній, політичній, соціально-культурній та екологічній, постає завдання переглянути зміст регулятивного світу створеного людиною та визначити нові орієнтири (передусім, морально-ціннісні) для вирішення усього спектру глобальних проблем сучасності. Тут ми керуємося ідеєю, що «світ цінностей є світ належного. Цінності заохочують змінювати буття. Вони є джерелом активного ставлення до реальності; належне краще за наявне - такий зміст цінності» [12, 15]. Отож, проголошення цінностями гармонії між людиною та природою, збереження життя у всіх його формах, забезпечення екологічної стабільності безперечно вимагає напрацювання нових, а головне загальноприйнятих та дієвих екологічних за змістом стандартів поведінки людини з довкіллям та у довкіллі. А це, своєю чергою, вимагає переосмислення усіх тих глобальних проблем, що постали перед людиною. Переконані, що саме екологічна деонтологія як дисципліна філософського порядку сприятиме раціонально-критичному осягненню тих проблемних ситуацій, що несуть загрози самому факту людського існування. З іншого боку, оскільки норми деонтологічної моралі мають обов'язковий характер та ґрунтуються на незаперечних цінностях життя та здоров'я людини, це відкриває шлях до створення нових стратегій людського існування та поступу.

Щодо змісту філософсько-методологічної концепції екологічної деонтології, то маємо її ми визначаємо як науку, яка постає на перетині екологічного та етич-

ного знання. Об'єктом дослідження екологічної деонтології є система, що виражається відношенням «Людина - Природа», тобто практика та специфіка людської діяльності в природі, зміст якої полягає у задоволенні фундаментальних потреб людини та суспільства. Предметне поле екологічної деонтології виражається сукупністю питань: якою за змістом має бути практика людини в природному середовищі? які засоби, прийоми і способи людина повинна використовувати, щоб задовольняти свої потреби з мінімальною шкодою для довкілля, а отже для життя самої людини? яким чином створити ефективні та обґрунтовані умови такої практики? якими особистісними якостями має володіти людина така людина і яким нормам і правилам поведінки керуватися?

Отже, на наше переконання, екологічна деонтологія покликана узагальнити систему екологічних знань людини та надати їм імперативного значення, що стане передумовою формування комплексу екологічно визначених принципів, норм та правил, якими має керуватися людина у своїй предметно-практичній діяльності, соціальній сфері та власне процесі духовного самотворення. Тобто екологічну деонтологію ми розуміємо, як дисципліну що має органічно поєднувати дескриптивний та нормативний виміри і, таким чином, здатну зробити контент екологічного знання загальнодоступним та зрозумілим і, водночас, показати і переконати в тому, яких правил необхідно дотримуватися у контексті відношення «Людина - Природа». При цьому об'єктом застосування норм екологічної деонтології має стати людина, суспільство або окремі професійні групи залучені у практичні аспекти здійснення відношення «Людина - Природа».

Тут маємо наголосити, що екологічну деонтологію ми розглядаємо, як дисципліну, яка повинна мати теоретичну та навчальну форми.

Теоретична екологічна деонтологія функціонально матиме завданням пошук, формування та осмислення нової системи морально-етичних та екологічних принципів і правил необхідних для гармонізації відношення «Людина - Природа» (зокрема, для подолання глобальних екологічних криз). Це стає можливим, адже екологічна деонтологія спиратиметься на потужний фундамент екологічного знання, яке ми визначаємо, як результат пізнавальної діяльності людини і, водночас, як реакцію суб'єкта пізнання на довкілля. При цьому екологічне знання утворюється складною системою різних структурованих сукупностей фактів, закономірностей, теоретичних побудов, відображень, що сприяють цілісному уявленню про навколишнє середовище та місце людини в природі. На найвищому рівні узагальнення екологічне знання слід розглядати як сукупність різних родів знання: наукового екологічного знання та повсякденно-практичного екологічного знання (досвіду). Очевидно, що перший рід знання формується внаслідок спеціальної наукової діяльності в екологічному дискурсі. Натомість другий рід - повсякденно-практичне екологічне знання, результат нагромадження у практичній діяльності людини досвіду, спостережень, виробничих навичок, загальних уявлень про світ. Найбільш інтенсивно формування повсякденно-практичного екологічного знання відбувається в рамках спеціально організованого виховного та навчального процесу.

Зважаючи на вище сказане, ми ставимо завданням екологічної деонтології (як навчальної дисципліни) інкорпорацію новітніх морально-етичних та екологічних імперативів у свідомість, вміння та навички учнів і студентів як майбутніх представників різноманітних професійних та (ширше) соціальних груп. Адже фахове мислення постає на підставі наявного мислення. Відповідне знання не наче впроваджують чи вносять у свідомість [12, 73]. Отже, маючи на меті екологізацію практики людської життєдіяльності ми маємо створити потужну систему

проблемно-орієнтованої освіти на фунті екологічного знання. В такий спосіб ми зможемо сформувати ту своєрідну освітньо-виховну матрицю (просякнуту екологічним духом та ідеями), на якій формуватиметься екологічно зорієнтований професіонал. Ця екологізована матриця має бути зіткана як із сукупності теоретичних знань про довкілля, Так і з різних форм ненаукового (так би мовити, неявного) екологічного знання.

Якщо ж говорити про структуру екологічного наукового знання, можна констатувати той факт, що вона являє собою комплекс взаємопов'язаних наукових дисциплін та напрямів, диференціація яких визначається окремими феноменологічними, субстанційними, носіологічними, прагматичними та іншими чинниками або їх комбінацією. Сучасного структурний поділ екологічної науки має багаторівну конструкцію, кожний рівень якої виділяється за такими основними критеріями: 1) за типами організмів (таксономічний поділ) - в основі такого поділу лежить принцип специфічності таксономічних відгалужень органічного світу (екологія тварин та екологія рослин); 2) за типами середовища (за біомами) - ця диференціація екологічного знання будується на структурних характеристиках, враховуючи цілісність природних комплексів географічних ландшафтів (екологія моря, суходолу, прісних вод, лиманів, пустель і т.д.); 3) за типами взаємодії як між самими організмами, так і між організмами та факторами середовища (аутекологія та синекологія); 4) за рівнями організації живого - диференціація екологічного знання проводиться у відповідності з концепцією структурних рівнів організації живого (факторіальна екологія, екологія популяцій, екологія угруповань, біогеоценологія та екологія людини); 5) за видами впливу антропогенних факторів на природне середовище - цей принцип структуризації екологічного знання сприяє розвитку окремих галузей екологічного дослідження, які обумовлені низкою негативних наслідків науково-технічного прогресу, і має визначальний вплив на сучасну екологічну ситуацію (ресурсознавство, ґрунтознавство, екологія міста, інженерна екологія, екологія агроценозів, агрохімічна екологія, промислова екологія - прикладні та технологічні аспекти екології); 6) група загальних екологій, які відображають тенденції об'єднання в єдину концепцію всього розмаїття фундаментального відношення "людина - природа", та синтезу всіх поодиноких екологічних аспектів (глобальна екологія або мегаекологія, екологія людини, економічна екологія або екологія, екологія суспільства, соціальна екологія) [4, 47-52].

Щодо форм ненаукового (так би мовити, неявного) екологічного знання, то нами було виділено такі його види: 1) неявне екологічне знання корінням іде у практичний досвід, міфологічні уявлення та традицію; це знання може розглядатись як необхідна підстава логічних форм екологічного знання; 2) передумовне екологічне знання втілює вихідну, "самоочевидну" картину навколишньої реальності, позначає природу за допомогою деяких "метафізичних" (по суті соціокультурних) образів; це знання задає певний тон сприйняття, тлумачення довкілля та свого місця в ньому; 3) особистісне екологічне знання можна розглядати як результат інтелектуальної самовіддачі в процесі опанування світом природи; в основі його генези знаходиться активне начало, яке спирається на середовище, довкілля, природу; 4) емоційне екологічне знання - це надбання індивідуальної психічної реальності, в межах якої розуміння та переживання не мають пізнавальних обмежень та взаємодоповнюють одне одного; для процесу пізнання, в межах якого напрацьовується емоційне екологічне знання, є характерним залучення ірраціонально-романтичних настанов у епістемологічних пошуках [6, 2 4].

Обов'язково маємо наголосити на тому, що екологічне знання ми уявляємо як цілісний феномен, який складається з різноманітних родів знання (наукового і

ненаукового, неявного), що сприяють цілісному уявленню про навколишнє середовище та місце людини в природі. Цей цілісний підхід має бути реалізований при створенні системи проблемно-орієнтованої освіти на ґрунті екологічного знання.

Необхідність запровадження такої освіти визначено нашим переконанням, що в сучасних умовах, добре підготовлений у певній галузі спеціаліст має не лише володіти глибокими професійними знаннями, але й спираючись на них, а також на внутрішнє екологічне переконання, вміти вирішувати практичні завдання у своїй професійній діяльності з обов'язковим врахуванням екологічного чинника. Фактично, ми говоримо про необхідність формування нової, сучасної і водночас екологічно зорієнтованої особистості з особливим рівнем екологічної культури. Екологічна деонтологія, при цьому, виступає одним із знарядь цієї складної, тривалої в часі та багатогранної роботи. Адже рівень екологічної культури людини визначається трьома принциповими елементами: *по-перше*, йдеться про наявність глибоких екологічних знань. При цьому екологічне знання для нас являє собою складну систему різних структурованих сукупностей фактів, закономірностей, теоретичних побудов, відображень, що сприяють цілісному уявленню про навколишнє середовище та місце людини в природі. На найвищому рівні узагальнення екологічне знання ми розглядаємо як сукупність різних родів знання - повсякденно-практичного екологічного знання (фактично - досвіду) та наукового екологічного знання; *по-друге*, надзвичайної ваги для справді екологічно зорієнтованої особистості має перетворення екологічних знань в морально-етичні та екологічні принципи, імперативи діяльності, що створюватимуть необхідні передумови для гармонізації відношення «Людина - Природа»; *нарешті*, визначальною характеристикою для екологічно зорієнтованої особистості з особливим рівнем екологічної культури має стати готовність діяти, керуючись новими екологізованими стандартами поведінки, вміння втілювати власні морально-етичні та екологічні принципи у повсякденній та професійній діяльності. Все це дає нам підстави констатувати (або ні) позитивну екологічну свідомість особистості та її реальну здатність протистояти екологічними викликами сучасного світу.

З іншого боку, в межах екологічної деонтології ми повинні враховувати, що змістовні особливості діяльності і поведінки людини у довіллі зумовлені низкою чинників, а саме: філософськими, етичними, культурологічними, естетичними, педагогічними, правовими та політичними. Усі вказані чинники отримують своє відображення в практиці життєдіяльності людини, а з іншого боку - є засобами змістовної корекції такої практики у разі її недосконалості, зокрема, з екологічної точки зору.

При цьому, екологічна деонтологія спираючись на потужний теоретичний потенціал екологічного знання може, на нашу думку, виконувати цілу низку надзвичайно важливих суспільних функцій: 1) *пізнавально-методологічну функцію*, що пов'язана з фундаментальними завданнями пізнання навколишнього світу, і зокрема, системи «Людина - Природа»; 2) *інформативну функцію*, яка реалізується через поширення відомостей про актуальні проблеми довілля та життєдіяльності людини в ньому; 3) *світоглядну функцію*, що зумовлена потенціалом екологічної деонтології до трансформації нормативних екологічних знань та інформації екологічного характеру в особистісні та емоційні знання, цінності та ідеали; 4) *освітньо-виховну функцію*, що спрямована на трансформацію фундаментальних екологічних знань у практичні (нормативні) екологічні знання, адекватні потребам сьогодення; 5) *практично-регулятивна функція*, яка має складний характер і безпосередньо пов'язана з вирішенням нагальних екологічних проблем (в основі цієї функції знаходиться відображення об'єктивних законів навколишнього світу у поєднанні із всебічним дослідженням можливих наслідків антропогенного впливу на природу).

З позначених вище функції видно, що екологічна деонтологія здатна вирішити цілу низку важливих завдань: 1) Формування, виходячи із комплексу глобальних проблем сучасності, нової системи морально-етичних норм та принципів, необхідних людині для вирішення найактуальніших проблем сучасності, зокрема, екологічних; 2) Сформувати стійку систему знань про сутність екологічної етики та екологічної культури людини XXI сторіччя, а також зробити екологічний імператив елементом особистої культури нашого сучасника, базою для подальшого формування екологічної свідомості людини в добу глобальних криз; 3) Надавати філософсько-методичну допомогу на всіх етапах виховної та навчальної підготовки у контексті засвоєння матеріалу екологічного знання та формування особистих (внутрішніх) уявлень та переконань стосовно екологічної етики та її ролі при здійсненні майбутньої професійної діяльності; 4) На підставі наявних здобутків екологічного знання екологічна деонтологія матиме на меті визначення необхідних змін щодо системи кваліфікаційних вимог в межах конкретних спеціальностей (практично в усіх сферах виробничої діяльності людини); 5) сформувати розвинену систему еколого-деонтологічних знань щодо морального змісту особистості XXI сторіччя, зробити ці знання неодмінним елементом особистої культури, базою для подальшого формування екологізованої свідомості особи, що відповідатиме загальнолюдським гуманістичним ідеалам.

У підсумку маємо зазначити, що реальне подолання глобальних криз (зокрема, екологічної) сьогодні вимагає формування в людини мотивацій свідомого вибору на користь екологічно зважених рішень, виникнення та утвердження екологічного імперативу поведінки. На наше переконання, ефективним засобом стимуляції цього процесу, зрештою, формування екологічно зорієнтованої особистості має стати нова наукова галузь - *екологічна деонтологія*. Дана дисципліна постає на перетині екологічного та етичного знання і має потужну аксіологічну складову. Її предметне поле визначається центральним як для екологічного знання відношенням «Людина - Природа», а головна увага зосереджена на практиці та специфіці людської діяльності в природі.

При цьому екологічна деонтологія покликана узагальнити систему екологічних знань людини та надати їм імперативного значення. Об'єктом застосування норм екологічної деонтології можуть стати людина, суспільство або окремі професійні групи залучені у різноманітні аспекти здійснення відношення «Людині - Природа». Цьому сприятиме існування екологічної деонтології у вигляді двох взаємодіючих підсистем (теоретичної та практично-навчальної), що стане першодумовою формування та просування комплексу екологічно визначених принципів, норм та правил, якими має керуватися людина в процесі своєї взаємодії з природою. Водночас, екологічна деонтологія за своїм змістом та призначенням відповідає аксіологічним вимогам до сучасної пізнавальної діяльності та сприятиме позитивним (з екологічної точки зору) світоглядним трансформаціям людини. Ця нова наукова дисципліна має усі шанси перетворитися на засіб моральної підготовки людини до викликів сучасності.

Література

1. Бентам [Текст] / В. С. Ермаков // *Справочник по истории философии: хронологический, персонализированный* [Текст] / В. С. Ермаков. - СПб : Союз, 2003. - С. 133-134.
2. Гардашук ТВ. *Концептуальні параметри екологізму* [Текст]: [Моногр.] / ТВ. Гардашук; НАН України. Ін-т філософії ім. ЕС. Сковороди. - К. : Паралап, 2005. - 196 с.
3. Кант, Иммануил. *Основы метафизики нравственности*. СОЧИНЕНИЯ В ШЕСТИ ТОМАХ. Т 4. Ч. I.-М., «Мысль», 1965. - С. 211-310.

4. Киселев Н.Н. Мировоззрение и экология / АН УССР. Ин-т философии: Отв. ред. А.Я. Мороз. - К.: "Наукова думка". 1990. - 216 с. — Библиогр.: 202 - 215 с., 47-52.

5. Кисельов М.М., Гардашук Т.В., Грабовський С.І., Зарубицький К.Є. та ін. Феномен соціоприродних систем. Світоглядно-методологічні нариси. Монографія. - К.: Видавець ПАРАПАН, 2009. - 284 с;

6. Матвійчук А.В. Екологічне знання та стиль мислення сучасної науки. Монографія. - Рівне: "Ліста-М", - 2002. - 147 с.

7. Матвійчук А.В. Деонтологічний аспект екологічного знання. //Мультиверсум. Філософський альманах. 36. наук, праць //Гэл. Ред В.В. Лях - Вип. 59. - К.: Український центр духовної культури, 2006 - С. 39-44.

8 Матвійчук А.В. Принципи екологічної деонтології як засобу формування екологічного імперативу поведінки сучасної людини. // Схід. Аналітично-Інформаційний журнал. - Ns 1 (101) січень-лютий 2010 р. - Донецьк: 2010. - С. 95-98.;

9. Моисеев Н.Н. Мир XXI века и христианская традиция. // Вопр. философии. - М.: Наука, 1993, Ns 8. - С. 3-14.

10. Ракитов А.И. Регулятивный мир: знание и общество, основанное на знаниях // Вопр. философии. - М.: Наука, 2005, N° 3. - С. 82-94.; 86.

11. Швейцер А. Благоговение перед жизнью как основа этического миро- и жизнеутверждения. Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности: Пер. с англ. и франц. / Сост: Л. И.Василенко, В.Е.Ермолаева. - М.: Прогресс, 1990. - С. 328-350.

12. Шкода В.В. Вступ до правової філософії. / Худож. оформ. В. Б.Лопарева. - Харків: Фоліо, 1997. - 223 с. С. 15

13. Skolimowski Henryk. Eco-Ethics and World Ethics. - New-Delhi: Dr. Skolimowski International Center for Eco-Philosophy, 1995. - 32 p.

УДК 378.1

М.О. МЕДВЕДЕВА

старший викладач Уманської філії Європейського
університету, аспірант Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ТА АНАЛІЗ ДОСВІДУ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. У статті розглядаються теоретико-практичні передумови особистісно орієнтованого навчання та аналіз досвіду його застосування для студентів вищих навчальних закладів із використанням інформаційних технологій.

Ключові слова: особистісно орієнтоване навчання, компетентності, інформаційні технології.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретико-практические предпосылки личностно ориентированного обучения и анализ опыта его использования для студентов высших учебных заведений с использованием информационных технологий.

Ключевые слова: личностно ориентированное обучение, компетентности, информационные технологии.

Annotation. In the article are examined teoretiko-practical pre-conditions of the personality oriented studies and analysis of experience of his application for the students of higher educational establishments with the use of information technologies.

Key words: personality oriented study, to the competence, information technologies.

Актуальність нашого дослідження підтверджується формулюванням Національної доктрини розвитку освіти в Україні у ХХІ ст.: «Головна мета української освіти - створити умови для особистісного розвитку та творчої самореалізації кожного громадянина України, формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя» [11, а С. 2.]